

HAJAS-JANKA BOLDIZSÁR*

NARRATÍVA, MÍTOSZ ÉS JOG: BETEKINTÉS ROBERT M. COVER MUNKÁSSÁGÁBA**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.2.02>

Robert M. Cover (1943–1986) az Egyesült Államok kiemelt jelentőségű jogfilozófusa, művei számtalan tudományos cikk kiindulópontjaként szolgálnak, hatása napjainkban is élő. A magyar jogtudományban való recepciója viszont kezdetleges. Ez a tanulmány azzal a szándékkal született, hogy elősegítse Cover szélesebb hazai ismertségét és további magyar nyelvű kutatásokat ösztönözzön. A tanulmány egy életrajzi, történelmi bevezetőn túl három fő egységből áll. Egyrészről bemutatásra kerül a jogfilozófus legjelentősebb hozzájárulása a jogelmülethez, a nomos-koncepció – a jogrend mint „normatív univerzum” –, s ezzel összefüggésben a narratívák, az elköteleződés és az erőszak kérdéseinek fontossága a jogrendszerben. A másik ismertetett gondolat a bíró paradox szerepe a coveri rendszerben. Cover számára a bíró egyaránt lehet a „király szolgálója”, tehát az állami (jogalkotói) akarat végrehajtója és „próféta”, tehát az igazságosság – hatalomtól független – védelmezője. A tanulmány a coveri gondolatkör néhány problematikusabb pontjának kritikájával zárul.

1. ELŐSZÓ: COVER ÉS KORA

Mennyiben határozza meg a kultúra a jogrendszer lehetőségeit? Milyen kapcsolat áll fenn az értékrendi elkötelezettségek s a jog között? Hogyan születik a jogi jelentés, s hogyan „élük azt meg” a társadalmi csoportok? Mennyire meghatározó az igazságszolgáltatás kényszerítő jellege a jogalkalmazásban? Miért (volna) értékesebb a bírói indokolás, mint bármely peres fél vagy kisközösség autentikus jogértelmezése?

Robert M. Cover amerikai jogfilozófus gazdag munkássága többek között ezeket a kérdéseket veti fel, eredeti s inspiráló megközelítéseken keresztül. Cover a XX. század második felének kulturálisan felbolydult amerikai társadalmában folytatta tanulmányait s kezdte meg oktatói pályafutását. Ez az időszak a 68-as diáklázadások, az (afroamerikai) polgárjogi mozgalom s a vietnámi háború ideje, csak pár példát említve. Ezek az események direkt kapcsolatba kerültek az igazságszolgáltatás rend-

* Joghallgató, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: bhajasjanka@gmail.com.

** A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

szerével, s a jogi akadémiai világban napirendre került a jogrend alkalmasságának vizsgálata a feladat – az „igazság szolgáltatásának” – ellátására. Általánosságban elmondható, hogy az egyesült államokbeli társadalomtudományi kutatómunka egyre nagyobb figyelmet szentelt a társadalmi egyenlőtlenségek s ezzel összefüggésben a társadalmi változás elősegítésének kérdéseivel.

Ennek legszemléletesebb példái a „francia iskola” nyomán megjelent kritikai elméletek.¹ A jogtudományt illetően kifejezetten kiemelendő a jog dogmatikai vizsgálata helyett a jogrendszert átható és meghatározó társadalmi dinamikákat feltárni kívánó kritikai jogelméleti (*critical legal studies*) mozgalom.² Ehhez kapcsolódik még a szintén ebben az intellektuális érában született jog és irodalmi iskola, amely a jogi kérdéseket irodalmi módszertannal közelíti meg (*law and literature*), illetve szép-irodalmi példákön keresztül elemez jogi problémákat (*law in literature*).³

Cover személyes életében is központi szerepet játszott az aktivizmus, s egyértelműen úgy tekintett a tudományos munkára, mint az igazságosabb társadalom létrehozatalának eszközére.⁴ A problémák, amelyekről írt, nem pusztán elméleti kérdések voltak számára, azok „mélyen aggasztották” őt.⁵ Életrajzi eseményei s munkái tematikáinak összejátszása is igazolja ezt. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy ha a kor intellektuális-társadalmi folyamatai inspirálták is, de mindenképpen önálló narratív-

¹ A témáról bevezető jelleggel ld. François CUSSET: *French Theory – How Foucault, Derrida, Deleuze, & Co. Transformed the Intellectual Life of the United States* (University of Minnesota Press 2008).

² Az amerikai realizmusból kinőtt irányzat fő célja volt az egyenlőtlenségeket fenntartó jogintézmények, jogi megoldások leleplezése s egy igazságosabb, kreatívabb jogrendszer és jogi gondolkodás megalkotása. Magáról az irányzatról ld.: Martin P. GOLDING – William A. EDMUNDSON (szerk.): *The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory* (Padstow: Blackwell Publishing 2005) 80–90., <https://doi.org/10.1002/9780470690116>; valamint SZABADFALVI József: „Tradicció és kritika: a kritikai jogi gondolkodás múltja és jelene” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások* (Miskolc: Bibor 1998). A számtalan tanulmány köréből lásd pl. Duncan KENNEDY: „Form and Substance in Private Law Adjudication” *Harvard Law Review* 1976/89. 1685–1778., <https://doi.org/10.2307/1340104>; Roberto UNGER: *The Critical Legal Studies Movement: Another Time, a Greater Task* (Brooklyn: Verso 2015).

³ Az irányzat gazdag magyar recepciót nyert, bevezetéként ld. pl.: NAGY Tamás: *Jog és irodalom – valami jog van ami irodalom* – PhD-értekezés (Szeged: Szegedi Tudományegyetem 2007), NAGY Tamás: „S ő levelemre városunkba jön«, avagy hány életük van jog és irodalom kutatásoknak?” in FEKETE Balázs – FLECK Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről* (Budapest: ELTE 2015) 115–170., NAGY Tamás: „Előszó: joghoz és irodalomhoz” *Irodalmi Szemle* 2015/1. 3–13., FEKETE Balázs: „Jog és irodalom«: Csendes forradalom a magyar jogelméletben?” *Korunk* 2020/3. 77–85., H. SZILÁGYI István: „Jog és irodalom (habilitációs előadás)” *Iustum Aequum Salutare* 2017/1. 5–27. és VARGA Attila: „Minden alkotmányhoz tartozik egy eposz, és minden tizparancsolathoz egy szentírás – avagy a görög Antigonétól az amerikai Elektraig” *Korunk* 2020/3. 86–93. Utóbbi tanulmány kapcsán megjegyzendő, hogy a címben szereplő idézet Robert M. Covertól származik.

⁴ A jogi egyetemre való jelentkezésekor, a motivációs levelében így fogalmaz: „A tudományos kutatás azonban nem a legfőbb gondom. Sokkal jobban érdekel az, hogy a tudást hogyan lehet felhasználni, mint maga a tudás keresése.” ld. „Tributes to Robert M. Cover” *Yale Law Journal* 1987/96. 1699–1726., 1704; Stephen WIZNER: „A Reflection on Robert Cover’s Social Activism” *Cardozo Studies in Law and Literature* 1996/8. 1–14., 1., <https://doi.org/10.1080/1535685X.1996.11015777>.

⁵ Tributes (4. lj.) 1706.

mitikus stílust alakított ki, amely kiemelte kortársai közül.⁶ Meggyőződésem, hogy hiteles karaktere, kreativitása, illetve a párbeszéd, a megismerés s az erkölcsi fejlődés iránti elkötelezettsége frissítő szellemi forrás lehet mindannyiunk számára.

A magyar szakirodalomban azonban – pár fontos kivételt⁷ leszámítva – nem feltétlen ismert szerző. Kifejezett recepciójáról, gondolatainak direkt alkalmazásáról kevéssé beszélhetünk. Ennek fontos jele, hogy jelenleg még egy munkájának sem érhető el magyar fordítása, kiadása. Úgy gondolom azonban, hogy az életmű a magyar jogászai közösséget is inspirálhatja.⁸ Az igazságtalan jog okozta feszültség, a bírói hivatás ideáljának vagy éppen a jogi jelentés rétegzettségének vizsgálata olyan örök kérdések, amelyek minden jogi kultúrában s időben relevánsak.

Ennek jegyében a tanulmányom célja, hogy azonosítsam és ismertessem a coveri életmű központi témáit s főbb megállapításait, abban bízva, hogy ezzel elősegítem a szerző recepcióját a magyar jogirodalomban. A következő pontokban a *nomos*-fogalom mellett ismertetem az elköteleződés s az erőszak jelentőségét a coveri rendszerben, majd egy újabb alegységben Cover többretű bíróképét mutatom be.

⁶ Fontos látni például, hogy milyen meghatározó volt egyéni perspektívájának kialakításában Cover zsidó vallásossága. Nemcsak hogy visszatérő elem munkáiban a biblikus források, vagy épp a judaizmus történeteinek elemzése, hanem az írásait s tanítási stílusát meghatározó szintetizáló, jelentéskereső módszertan is egyértelműen a Talmud vizsgálatának módját idézi. Ld. Joseph LUKINSKY: „Law in Education: A Reminiscence with Some Footnotes to Robert Cover’s Nomos and Narrative” *The Yale Law Journal* 1987/96. 1836–1859., <https://doi.org/10.2307/796399>.

⁷ Kiemelendő Nagy Tamás munkássága, lásd NAGY (3. l.). Emellett – a teljesség igénye nélkül – utalásért Coverre lásd: KEVEVÁRI István: A derridai dekonstrukció hatása az amerikai jogelméletre – doktori értekezés (Budapest: Pázmány Péter 2016) 100–103., HAJAS Tamás Boldizsár: „A deszegregációs doktrína és a küldetés-tudat-logika küzdelme – A Huszár-telep szegregációs ügye” in BELLUS Kinga (szerk.): *Studia Ignatiana XIII.* (Budapest: Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium 2021), H. SZILÁGYI István: „Kínos történetek. Jogi történetmesélés és jogszociológia” in BODNÁR Kriszta – FEKETE Balázs (szerk.): *Iustitia meghallgat. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet 2018) 206., FALUSI Márton: „Mit és hogyan ír elő az irodalmi ízlés normatívitása? A kortárs magyar irodalomtörténet normatív problémái” in BODNÁR Kriszta – FEKETE Balázs (szerk.): *Iustitia meghallgat. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet 2018) 193., BUSA Réka: „Ismerték-e a római költők a jogot? Családjogi barangolások a szatirikus hangvételű költészetben” in BODNÁR Kriszta – FEKETE Balázs (szerk.): *Iustitia meghallgat. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet 2018) 34., TÓTH Katinka: „A szocialista törvényesség »aranymerlegén« . Költői igazságszolgáltatás az 1970-es évek német és magyar nyelvű Kohlhaas-parafrázisaiban” in FEKETE Balázs – MOLNÁR András: *Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet 2020) 265–266.

⁸ Gondolok itt kifejezetten arra, hogy a coveri gondolatok – tágabban a narratív jogelmélet adta eszköztár – használatával olyan aspektusai tárhatók fel egy-egy gyakorlati jogi problémának, amely az ilyenfajta elméleti megközelítés nélkül rejtve maradnának. Remek példa erre Varga Attila tanulmánya, amelyben bemutatja, hogy az erdélyi identitás mint „narratíva” s az annak tartalma, létjogosultsága körüli küzdelmek miként befolyásolják a romániai „normatív univerzumot” s ezáltal a román pozitív jogot is. Lásd VARGA Attila: „Erdélyi sakkfigurák, avagy a transzilvánizmus hatása az irodalomra és a jogra” in FEKETE Balázs – MOLNÁR András: *Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet 2020) 169–186.

2. COVERI TEMATIKÁK

2. 1. NORMATÍV UNIVERZUMUNK, A *NOMOS*

A *nomos* „a kötelezettség és a valóság egységesült világa, amelyből a világ maradék része észlelésre kerül”,⁹ egy „teljes élet-vízió”,¹⁰ egy adott közösség „belső joga”,¹¹ a „valóság és vízió közti feszültségrendszer által alkotott létező (*present*) világ”. Cover gondolatvilágában a *nomos* azt a normatív univerzumot jelenti, amelyet a közösségek „interpretív elköteleződések”, tehát a mítoszaikban, történeteikben, hagyományaikban rejlő narratívák által teremtenek. Ezeket keresztül érzélik a valóságot s ezzel a formális jogi normákat is.¹² A formális jogi struktúra a törvényszövegek keresztül bár része, de nem a legmeghatározóbb része ennek az univerzumnak.¹³ Amik igazán jelentősek a szerző számára, azok a *nomos* felépítő narratívák.

A narratíva fogalma központi szerepű a szerző gondolatvilágában. Cover számára a narratíva az az értéktöltött gondolatrendszer, ideál, amely által megítélésre kerül jó és rossz, helyes és helytelen, amely által a valóságra vetíti egy közösség a történeteiben s hagyományaiban rejlő ideált. „Maga a normatív erő rávetítése egy valós vagy elképzelt állapotra a narratíva létrehozásának aktusa.”¹⁴ A *nomos* komplex rendszerében a formális jog elválaszthatatlan ezektől a narratíváktól, amelyek a jogi előírást (*prescription*) „elhelyezik a diskurzusban – múltat és küldetést, kezdetet és véget, magyarázatot és célt adva neki”.¹⁵ Valójában ez a legfontosabb, központi állítás: az intézményesült jog rendelkezései nem önmagukban állnak, hanem több, közösségi elköteleződések által létrehozott jelentéssréteggel bírnak,¹⁶ s a narratívákba ágyazva kapnak valójában értelmet. A jog szövegei elválaszthatatlanok a „mitikus rezonanciáktól”,¹⁷ azoktól a rétegektől, amit a benne foglalt szabály jelentett, jelent és jelenthet különböző helyzetekben.

A jog ebben a rendszerben mint a közösségi elkötelezettségeket megalapozó történetekből felépülő, egy elképzelt (jobb) világ s a valóság közötti hid jelenik meg.¹⁸ Ez a hidkép fontos a „coveri jogfogalom” rekonstruálása szempontjából. A jognak szerinte definíciós eleme a jobbitó, akár idealisztikus törekvés, elengedhetetlen a „vízió, mely szerint csak az a jog, amelyik megváltja az embert.”¹⁹

⁹ Robert COVER: „Nomos and Narrative” in Martha MINOW – Michael RYAN – Austin SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 95–172., 128.

¹⁰ COVER (9. lj.) 129.

¹¹ COVER (9. lj.) 123.

¹² COVER (9. lj.) 99.

¹³ COVER (9. lj.) 95.

¹⁴ COVER (9. lj.) 102.

¹⁵ COVER (9. lj.) 96.

¹⁶ COVER (9. lj.) 108.

¹⁷ Robert COVER: „The Folktales of Justice: Tales of Jurisdiction” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 175.

¹⁸ COVER (17. lj.) 176–177.

¹⁹ COVER (17. lj.) 201.

2. 2. TEREMTŐ ELKÖTELEZŐDÉS

Cover fogalmi rendszerében központi jelentőségű a norma iránti elköteleződés, amely értelmet és legitimitást²⁰ ad az adott narratívának, s a közösségi jogkövetés által magának a *nomos*nak. Az elköteleződött magatartás által – azaz amikor valaki az adott norma szerint cselekszik – születik meg a norma, amely aztán egy konkrét szabályban megtestesülhet. Az eredeti elköteleződés, amely azonban életre hívta a normát, már elválaszthatatlan a jogi szövegtől, mint az annak értelmet adó narratíva.²¹

Szerinte a jog fogalmának meghatározása is a „legitimáció komplex társadalmi játékanak”²² része, annak a lehatárolása, hogy mely cselekedetek tartoznak a jog körébe, rendelkeznek azzal a kitüntetett autoritással, amit a „jog” szó von magával. Cover ezen olvasata szerint a jog lényege annak legitimációs erejében rejlik. Ez a legitimáció azonban számára távolról sem egyfajta hivatalossági-származási²³ kérdés, a legitimáció kulturális-spirituális elkötelezettségből fakad.²⁴ A hangsúly a közösségek, társadalmi csoportok (vagy maga a társadalom egészének) „megszentelt narratíváiba” ágyazott elköteleződésén van. Ugyanis a gondolkodó ideáljában a jog „jelentés” és „közös történet” mivolta hangsúlyosabb, mint a „társadalmi kontrolleszköz” funkció.

A „*jurisgenesis*”, azaz a normatív rendnek a születése Covernél mindig közösségben történik, a közösség teljességének elköteleződése, az adott normák szerint való közös élet által. A közösség alapját a közös hagyomány, a (nem feltétlen írott) szövegekre, történetekre épülő narratívák összessége jelenti. Ennek az értelmező, organikus jogfejlesztő alapmodellnek a tiszta megvalósulása a szerző fogalomrendszerében a *paideikus* közösség, amelynek középpontjában a törvényről való tanulás áll, s amelynek összetartó ereje „a közös kötelezettségek erős közösségének víziója”.²⁵ A normák megélésének folyamata, a hagyomány ápolása azonban elengedhetetlenül maga után vonja azok újraértelmezését, vitatását.

Így az elköteleződésen alapuló közösség születésével szerinte együtt jár a „jogi osztódás” (*juridicial mitosis*), azaz a közös gyökereken alapuló, de eltérő tanítások, irányok születése – az értelmezés sokszínűségéből fakadó széttartás. A *paideikus* jelentési egység, a tökéletes egyesülés ugyanazon közösségi elköteleződésben pusztán egy elképzelt pillanat, a *nomos* mélyén rejlő őslélmény, ami a gyakorlat szintjén nem valósul meg.²⁶

„Egy elképzelt világban, amelyben az erőszak nem volna az élet része, a jog valóban csak a hermeneutikai impulzusból – az ember arra való szükségletéből, hogy

²⁰ COVER (9. lj.) 144. „Egy jogértelmezés nem lehet érvényes, ha senki sem hajlandó annak megfelelően élni.”

²¹ COVER (9. lj.) 145–146.

²² Ebben a bekezdésben még: „A küzdelem arról, hogy mi a »jog«, tehát arról folyik, hogy mely társadalmi mintákat lehet hihető módon egy olyan burkolattal bevonni, amely [egyben] megváltoztatja annak természetét, amit elfed.” A jog cselekedeteket legitimáló erejének feltárását illetően Cover kiemeli a „Critical Legal Studies” mozgalom szerepét. lásd COVER (17. lj.) 175.

²³ Pl. Herbert HART: *The Concept of Law* (Oxford: Oxford University Press 2012).

²⁴ COVER (17. lj.) 176.

²⁵ COVER (9. lj.) 105–106.

²⁶ COVER (13. lj.) 108.

szövegeket alkotson és értelmezzen – nőne.”²⁷ Cover számára is világos azonban, hogy ez az ideál megvalósíthatatlan: az értelmezés sokszínűsége miatt, magának a *jurisgenesis*nek a természetéből adódóan szükséges valamiféle kontroll a szétartató narratívák között. Ezt a rendteremtést valósítja meg a hivatalos jogalkalmazással a bíróság, s maga az állam, megtestesítve az ún. „birodalmiság” alapmodelljét.

2. 3. ELKÖTELEZŐDÉS ÉS „VÉR”

A birodalmiság Cover számára valójában a modern nemzetállam társadalmi rendje, a „jog-mint-kontrollszköz” – szemben a paideikus „jog-mint-jelentéssel”. A paideia „világ-teremtő” erejével szemben a birodalmiság normaérvényesítő, „világ-fenntartó” erő, amely a személyes érintettség, az interperszonális kötelekek rendszere helyett az objektivitás (feltételezett) talaján állva működtet egy intézményrendszert.²⁸ A célja, hogy a jogi osztódásból adódó szétartással szemben megőrizzen valamit az eredeti jelentésekből, s valamiféle koherenciát teremtsen.²⁹ Ez az igény hozza létre az igazságszolgáltatás rendszerét, így lesz az egységteremtő bíróság a „túl sok jog problémájára nyújtott [állami] megoldás”.³⁰ Az ítélkezés tevékenységében nyilvánul meg a „jogölő” (*jurispathic*) jelleg: a bíróság, mint a hivatalos értelmezés letéteményese, illegitimmé nyilvánítja a sajátjától eltérő narratívát.

Fontos látni, hogy Cover kifejezetten szembeszáll azzal a – talán a magyar jogdogmatikai gondolkodásban is kiindulópontként feltételezett – állítással, miszerint a bíróság szerepe az (egyértelmű/objektív) jog helyes szubszumpciója, vagy legfeljebb a „nem világos” jog megfelelő értelmének megtalálása. Ez azt sugallná, hogy a bírói hermeneutika szükségszerűen felsőbbrendűbb, mint egy adott, hagyományokon keresztül átadott, épített közösségi narratíva – s ez a gondolat számára elfogadhatatlan. A *nomos* „nem igényel államot”.³¹ A „hivatalos” jog, vagyis az intézményesített jogi struktúrák, s főként, értelmezések nem szükségszerűen „felsőbbrendűek” – értékesebbek, igazabbak –, mint az elkötelezett közösségek jogi szöveget körülölelő narratívái. Ez Cover „anarchizmusa”,³² amely mai terminológiával talán leginkább a „normatív pluralizmus” fogalmával volna leírható.³³

²⁷ COVER (13. lj.) 139.

²⁸ COVER (9. lj.) 106. Cover ezen gondolatát kiválóan elemzi Nagy, kifejezetten kitérve a „paideia” fogalmának eredetére és jelentőségére. A fordítások összhangban vannak az általa alkalmazottakkal. Lásd NAGY 2007 (3. lj.) 52.

²⁹ COVER (9. lj.) 110.

³⁰ COVER (9. lj.) 140.

³¹ COVER (9. lj.) 103. Cover egy másik esszéjében kiemeli, hogy a judaizmus, mint jogrendszer – *nomos* –, milyen sikeresen élt túl évszázadokat meghatározott országterület s szervezett állami hatalom nélkül, lásd ROBERT COVER: „Obligation: A Jewish Jurisprudence of the Social Order” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 239–248.

³² „Magát anarchistának vallva, Cover szerette is a jogot” I. Martha MINOW: „Introduction: Robert Cover and Law, Judging, and Violence” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 10.

³³ Mindazonáltal Cover üzenete nem redukálható a „pluralizmus” mai irányzatának üzenetére, ehhez lásd Gal HERTZ: „Narratives of justice: Robert Cover’s moral creativity” *Law and Humanities* 2020/1. 3–25., <https://doi.org/10.1080/17521483.2020.1752437>.

Összefoglalva, a *jurisgenesis* – *juridical mitosis* kapcsolat kapcsán a következő szerkezet alkotható meg. A kisközösségi, teremtő elköteleződés³⁴ magában hordozza a (jogi) jelentés kontrollálatlan burjánzásának lehetőségét, a széttartást – ezzel szemben ható erőként jelenik meg az állam birodalmi, egységesítő, fenntartó törekvése. Cover számára itt kerül fókuszba a jogértelmezés erőszakos jellege: az állami egységesítő törekvés – a bíróságokon keresztül – el kell hogy pusztítsa a hivatalostól eltérő narratívákat: innen a „jogölő” elnevezés. Azonban jog s erőszak kapcsolatának van egy másik, ettől azonban végső soron elválaszthatatlan szintje is.

Ez Cover másik központi tézise: a jogértelmezésnek³⁵ az általa kiváltott erőszakotlansága.³⁶ Az erőszakot interdependens szerepek rendszerében okozó és egyben feltételező jogi interpretáció („szó”³⁷) összeforr az erőszakgyakorlás társadalmilag intézményesült gyakorlatában. A coveri életműben ez a gondolat valójában a bírói munka értelmezési jellegét a központba állító jogelméleti tendenciákra³⁸ való kritikus reflexió. Cover szerint ezek az elméletek hibát követnek el azzal, hogy nem tulajdonítanak jelentőséget a jogi interpretáció erőszakos jellegének, s nem határolják el azt élesen az irodalmi, művészeti és társadalomtudományi értelmezés természetétől. Nem vitatja az interpretációs elméletek eredményeit, de ragaszkodik ahhoz, hogy azok megállapításai csakis „az erőszak szervezett társadalmi gyakorlatának kontextusában” érvényesek.

De pontosan mi is a jelentőségük a coveri gondolatban a „*jurispathia*” (az erőszak absztrakt) s a bírói szó által kiváltott fizikai (konkrét) erőszak fogalmainak? Ezek a jelenségek szerinte elválaszthatatlanok a jog születéséhez s megéléséhez elengedhetetlen kommunális elköteleződéstől. Az állami akaratérvényesítéssel természetesen együtt járó erőszakkal szembeni tartás a „megszentelt narratíva” iránti odaadás fokmérője, a helyesebb jövőért való áldozathozatal erősíti és szilárdítja meg az egyedi normatív világ vízióját. Ez a „véráldozat” (*test in blood*), illetve annak folytonos potenciálja kapcsolja össze a narratívát a valósággal.³⁹ Ezen konklúzió elő-

³⁴ Költőibb fordításban „lehorgonyozottság”, Zöldiné, I. Zöldi Zsolt: „Jog és jogtudomány a Big Data korában” *Állam- és Jogtudomány* 2017/1. 95–114.

³⁵ Cover következetesen a „jogértelmezés” kifejezést használja, s nem a „bírói értelmezést”. Mindazonáltal az esszé leginkább a bírói értelmezésre nézvést értelmezhető, annál is inkább, hogy egy a *common law* rendszerében nevelkedett szerzőről van szó, amelyben hangsúlyosabb „bírói jogtalálás”.

³⁶ „A jogértelmezés a fájdalom és a halál mezején zajlik. [...] A bíró kifejti, hogyan értelmez egy szöveget, és ennek következtében valaki elveszíti a szabadságát, a vagyonát, a gyermekeit – sőt, az életét. A jogértelmezés egyben igazolás is az erőszak számára. [...] Sem a jogértelmezés, sem az általa kiváltott erőszak nem érhető meg egymástól függetlenül.” L. Robert COVER: „Violence and the Word” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 203.

³⁷ Az esszé címében szereplő „word” kifejezés – ebben a kontextusban – magyarul talán a bibliai „Ige” szóval lehetne igazán jól megragadható. Habár értelemszerűen nem tökéletesen megegyező jelentésű, jól visszaadja azt a fajta tulajdonságát a beszédnek, hogy több mint pusztá kifejezőeszköz, képes cselekvés kiváltására, hatással rendelkezik valóságban, „teremt”.

³⁸ Cover által is külön kiemelve pl. Ronald Dworkin, Hans-Georg Gadamer, James Boyd White. A szerző a lábjegyzetekben egyfajta mikroelemzést végzi az említett gondolkodóknak. L. COVER (37. l.) 204. 2. lj., 213–214. és 215. 24. lj.

³⁹ Cover a középkori mártírság és az (amerikai) forradalom példáján keresztül fejti ki ezt a gondolatot. Ezek alanyai szembenéztek a fájdalom s a halál fenyegetésével, mégsem hátráltak meg. Ami

feltétele, hogy a coveri rendszerben az erőszakalkalmazás szándéka végső soron a másik normatív világának és világteremtő kapacitásának az elpusztítása – s ha a jogi értelmezésről van szó, helyette egy másik érvényesítése.⁴⁰

3. A KÉTARCÚ BÍRÓ

Érthető lenne mindezek után a feltételezés, hogy Cover magát az igazságszolgáltatást elnyomó rezsimnek tartja, élükön a rezsim hóhérjaival, a bírakkal – azonban a jogfilozófus meglátásai ennél árnyaltabbak. Miképpen a *nomikus* jogfogalom is „ambivalens”, amelyben egyszerre van jelen a paideikus őselmény csodálatos jogteremtése (*jurisgenesis*), s a túlbúrjándzás (*juridicial mitosis*) okozta „radikális instabilitás”, úgy a bíró szerepe s cselekvési potenciálja is komplex. A következőkben azt tekintem át, hogy Cover bíróképeinek milyen aspektusait világítja meg egyes műveiben.

3. 2. A KIRÁLY SZOLGÁJA

Az elemzéshez jó kiindulópont Cover egy relative korai, 1968-ban megjelent vita-irata.⁴¹ Ebben a „recenzióként” megjelölt munkában a jogfilozófus valójában nem az alapul szolgáló könyvet, hanem a vietnámi háború igazságtalansága kapcsán látott bírói „közreműködést” és tétlenséget bírálta. A „bemutatásra” választott monográfia azonban több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt, a címe lényegében összefoglalja Cover radikális üzenetét: „*Galád bírák: A zsarnokok és az elnyomás eszközeiként elhíresült bírók életei*”. Másrészt, az „életrajz-gyűjtemény” 1856-ban jelent meg, egy abolicionista, Richard Hildreth tollából, közvetlen reakcióként egy rabszolgaságban tartott afroamerikai szökését elősegítő polgár elítélésére.⁴² Világos, hogy Cover azért választotta ezt a munkát, mert a röpiratának ugyanaz a célja, amely Hildreth-nek is volt: tükröt tartani korának bírái elé.⁴³ A pár oldalas cikk fő megállapítása a következő: az (amerikai) bírói réteg hagyományosan nem radikális, sőt, kifejezetten kritikátlanul szolgálja ki az állami akaratot. Erre történelmi példát mutat a rabszolgaság intézményét fenntartó, megerősítő jogszabályok s joggyakorlat XIX. századi kezelése. Cover ezzel állítja történelmi párhuzamba a vietnámi

ekkor történik, azok a „normatív univerzum [...] győzelmei a halál és fájdalom materiális világával szemben”. COVER (37. l.) 208.

⁴⁰ A szerző hátrabongatóan érzékletes illusztrációt idéz erre Elaine Scarrytól. Ahogyan a nyelv elválaszthatatlan az értelmezéstől, úgy elválaszthatatlan az emberi érzelmek megosztására lehetőséget adó nyelvi kifejezéstől is, amelynek eszköze. A fájdalom nem lesz megosztható, mivel megakadályozza az érzékletes nyelvi kifejezést, addig a szintig, hogy elpusztítja azt – a szenvedés alanya csak nyögéseket, ordításokat hallat az értelmezhető nyelvi kifejezés helyett. COVER (37. l.) 205.

⁴¹ Robert COVER: „Book Review: Atrocious Judges: Lives of Judges Infamous as Tools of Tyrants and Instruments of Oppression” *Columbia Law Review* 1968/68. 1003–1008.

⁴² COVER (42. l.) 1004.

⁴³ COVER (42. l.) 1004–1005.

háború („népirtó borzalom”) igazságtalanságában való bírói közreműködést, kifejezetten a sorkatonasági kötelezettségüket megszegő fiatalok elítélését. Számára a két példa egyaránt a morálisan elítélendő jog szolgai érvényesítéséről szól.

Cover egy ilyen helyzetben három erkölcsileg helyes bírói cselekvést lát: 1) lemondás,⁴⁴ 2) „bírói kreativitás”, amelyben a bíró „úgy értelmezi a törvényt, hogy az illeszkedjen a lelkiismeretéhez”⁴⁵ és végül 3) „bírói polgári engedetlenség”, amelyben a bíró köntörfalazás nélkül visszaél a hatalmával, az igazságosság jegyében.⁴⁶ Véleményem szerint nem is igazán a konkrétumai a jelentősek ennek az írásnak, hanem az a fajta hév, amellyel az igazságosságot akarja Cover érvényre juttatni. Már itt megfigyelhető az a későbbi munkáiban állandó vízió, amelynek alapja a bírói kapacitás kihasználása. Alapvetése szerint a bíró képes küzdeni az igazságtalan jog ellen, nyílt szembeszegülés hiányában is, pusztán csak az igazságosságnak megfelelően értelmezve a jogot, s kihasználva a meghatározatlanságok okozta mozgásteret.⁴⁷

Elválaszthatatlan⁴⁸ ettől a vitairattól a hét évvel később megjelent *Justice Accused*,⁴⁹ amelyben „a polemikus hangnemet azonban lehűti Cover történelmi kutatása és az 1820–1860 közötti abolitionista bírák dilemmájáról való reflexiója”.⁵⁰ A fókusz áthelyeződik a bíróban zajló belső, érzelmi, személyiségi folyamatokra. A könyv által – lenyűgöző jogtörténeti, jogelméleti alapossággal – körüljárt kérdés a következő: miért szereztek érvényt az antebellum korszak abolitionista⁵¹ meggyőződésű bírái a rabszolgaság jogintézményének? Miért cselekedtek a lelki-

⁴⁴ COVER (42. lj.) 1006.

⁴⁵ A példákon keresztül világossá válik, hogy bírói kreativitás alatt Cover valójában egyfajta bírói aktívizmust értett; a különféle eljárási garanciák adta mozgástér kihasználását, a nürnbergi perek precedensként történő felhasználását vagy épp sorkatonaság alól a lelkiismereti szabadság jogából levezethető mentesülés (*conscientious objection*) adta lehetőségek kiaknázását sürgette. COVER (42. lj.) 1006–1008.

⁴⁶ COVER (42. lj.) 1006–1008.

⁴⁷ „A jog statikus és leegyszerűsítő modelljében a törvény és az erkölcs között vergődő bírónak csak négy választási lehetősége van. Alkalmazhatja a törvényt a lelkiismerete ellenére is. Alkalmazhatja a lelkiismeretét, és lehet, hogy nem lesz hűséges a törvényekhez. Lemondhat. Vagy csalhat: kijelentheti, hogy a törvény nem az, aminek ő hiszi, és így megőrizheti (mások számára) a törvény és az erkölcs összhangjának látszatát. Amint a jog és a bírósági eljárás realisabb modelljét feltételezzük, ez a négy álláspont csak pólusokká válik, amelyek határokat szabnak a cselekvés és az indítékok összetett mezejének. *Egy dinamikus modellben ugyanis a jog mindig átalakulóban van. A bírónak pedig legitím szerepe van annak meghatározásában, hogy mi lesz a jog.*” (kiemelés tőlem) Ld. ROBERT M. COVER: *Justice Accused – Antislavery and the Judicial Process* (New Haven, London: Yale Press 2004) 6.

⁴⁸ A köszönetnyilvánítások közt utalva említi meg Cover, hogy az alapötlet a mű megírására 1968-ban, a vietnámi háború igazságtalanságát látva fogalmazódott meg, többek között a „recenziójára” kapott reakciók hatására.

⁴⁹ COVER (48. lj.).

⁵⁰ MICHAEL STOKES PAULSEN: „Accusing Justice: Some Variations on the Themes of Robert M. Cover’s »Justice Accused«” *Journal of Law and Religion* 1989/7. 33–97. 35., <https://doi.org/10.2307/1051192>.

⁵¹ Cover következetesen az *antislavery* kifejezést használja az *abolitionist*, illetve „abolitionism” helyett, véleményem szerint azonban magyarul az „abolicionista” helyesebb fordítás, mint a „rabszolgaságellenes”.

ismeretük ellen? Milyen hatások és motivációk játszhatnak szerepet abban, hogy a bíró ne éljen a pozíciója adta lehetőségekkel?

A probléma coveri megfogalmazása a „morális-formális dilemma” nevet viseli, amely nem egy egyszerűen eldöntendő erkölcsi felvetés volt, miszerint helyes-e a rabszolgaság. A kérdés szerinte az volt, hogy vajon „az abolicionizmus által szolgáltatott erkölcsi értékek (az érdemi erkölcsi dimenzió) felülmúlják-e a formális rendszerhez való hűség által szolgáltatott érdekeket és értékeket.”⁵² Tehát valójában két értékösszeg között mérlegelésként élte meg a bíró a konfliktust, hiszen az adott történelmi helyzetben az igazságszolgáltatásba vetett közbizalmat, a bírói hatáskörök legitimitását, sőt, egyenes a szövetségi rendszer működése járt a „formalista” opcióval.⁵³ Cover vizsgálata alapján arra jut, hogy feltárhatóak bizonyos mintázatok a lelkiismereti kihívásra adott bírói válaszokban s ezzel párhuzamosan megfigyelhetők különböző, az ezen bírók által alkalmazott felelősség-eltávolítási stratégiák is. A legfontosabb talán az ezen utóbbiakból levont következtetések alapján kialakított „bírói tehetetlenség” (*judicial can't*) tétele.⁵⁴

A kognitív diszonzancia pszichológiai elméletére alapozva Cover rögzíti, hogy mivel a rabszolgatartást ellenző bírók lelkiismeret-furdalással érvényesítik az igazságtalan jogot, feloldást kívánó konfliktus húzódik a meggyőződésük s a cselekvésük között. Mivel a pozitivisták bírói ideálhoz hasonlóan erős érzelmek kötötték ezeket a személyeket, mint az abolicionista világnézetükhöz, a helyzetből számukra nem volt egyértelmű kiút. Pozíciójukból adódóan megváltak az eszközeik a lelkiismeretüknek megfelelő világalakításhoz (morális lehetőség), de másrésztől a bírói karból kizárólag ők tudták hitelesen képviselni a jog értékét az abolicionisták szemében (formális lehetőség).⁵⁵ Ez a hivatalból következő kétirányú opció konkrét pszichológia terhet jelentett a bíró számára: bárhogyan is döntött, csalódást okozott egy közösségnek, amelynek egyenértékűen tagja volt, s az identitását felépítő értékek közül is meg kellett tagadnia egyet. A szinte elviselhetetlen belső feszültség enyhítésére valamilyen módot kellett találnia a bírónak. Ennek érdekében a morálisan helytelen cselekedetet a bíró azzal indokolta, hogy habár akarna, nem tehet mást, mivel a jog, illetve az igazságszolgáltatásban elfoglalt szerepe nem teszi lehetővé számára.⁵⁶ Ezáltal, miszerint az igazságtalanság nem rajta múlik, nem tehetne ellene – innen a (*judicial*) *can't* elnevezés –; kívül helyezi magát a helyzeten, s látszólag kibékíti a személyisége elemeit.

⁵² COVER (48. l.) 197.

⁵³ L. pl. COVER (48. l.) 198. A könyv háromfejezetes felépítésében az első kettő hosszú s részletes elemzését adja az amerikai természetjog s pozitivizmus intellektuális hagyományainak, a polgárháború előtti releváns esetjognak s a politikai kontextust meghatározó közéleti csatározásoknak is. Kiemelendő például, hogy az esetlegesen a rabszolgaság jogintézményét nem előremozdító, enyhén gyengítő ítéletek miatt komolyan felmerült a bírói pozíció választott jellegének bevezetése, annak legitimitásának erősítésére. Az amerikai ügyész pozícióra tekintve érthető, miért tekintették ezt reális opciónak akkor.

⁵⁴ COVER (48. l.) 119–123.

⁵⁵ COVER (48. l.) 225.

⁵⁶ Szellemben azzal az állítással vezeti be ezt a fogalmat a szerző, hogy a hasonló dilemmatikus esetekben az ítélet indokolása valójában nem a döntés, a jogalkalmazás helyességének, hanem a bíró moralitásának igazolására szolgál. COVER (48. l.) 119.

A bírói tehetetlenség tétele organikusán kapcsolható a fentebb kifejtett bírói „jogölés” jelenségéhez is. A szembeszállás az állam birodalmi nyomásával megkérdőjelezi a bírói értelmezésben rejlő felsőbbrendűséget, s így arra készíti a bírót, hogy megvizsgálja saját hivatalának erőszakos jellegéhez való viszonyulását.⁵⁷ Cover szerint a bíró „hatáskör narratívájának” (*texts of jurisdiction*) „másodlagos hermeneutikájához”⁵⁸ fordul, azaz a hatásköri szabályokhoz, mint megkérdőjelezhetetlen igazoláshoz, a valódi reflexiót s a jogi jelentések összemérését kikerülve.⁵⁹ A hatáskör efféle hermeneutikája olyannyira domináns a jogászvilágban, olyannyira erős központi narratíva a bírói társadalomban, hogy a bíróság előtt fel sem merülnek a lényegi, veszélyes kérdések⁶⁰ – például: érvényesítendő-e az állami hatalom diktuma?

Mindezen jelenségek relevanciája a coveri bírókép s a jog általa megvalósítandó céljának tükrében válik érthetővé. Velős megfogalmazása szerint: „Ha valaki jó pap, igen biztosak lehetünk abban, hogy nem lesz jó próféta.”⁶¹ A keretekhez ragaszkodó, azokat magáévá tevő, a forradalmiságot elítélő, az állami igazságszolgáltatás narratív rendszerébe betagozódó bíró – a „pap” – nem fog cselekedni, kihasználni a szerepe adta lehetőségeket, s így felérni a coveri bírói ideálhoz. De milyen is ez az ideál?

3. 2. PRÓFÉTA, KI SZEMBESZÁLL A KIRÁLYVAL

Cover számára a bíró „próféta” kell hogy legyen: az a bátor személy, aki „szembeszáll a királlyal”, tanúbizonyságot állítva az igazságnak s igazságosságnak. A coveri rendszerben a tiszteletre méltó bíró képének fontos eleme, hogy legyőzte a félelmet⁶² – a hatalomtól való félelmet. Ítéltői integritásának elengedhetetlen eleme, hogy akár a saját biztonságát kockáztatva szolgálja az igazságosságot, nem engedve a hatalmi nyomásnak. Talmudi szövegeket egy újkori legendás történelmi eseménnyel párhuzamba állítva⁶³ Cover egy olyan eszmét vázol fel, amelyben az igazságszolgáltatás legitimitációja prófétai, semmint bürokratikus vagy hivatalos. Ebben az ideálban a bírói minőség prófétai minőség, amely magában foglalja az „igazság hatalommal szembeni kimondását”. A bírói szerep lényege számára ebben áll, nem a megkülönböztetett jogtechnikai tudásban.

A gondolat kialakításához illusztrációként felhasznált történetek valóságosága kapcsán Cover megjegyzi, hogy míg a „mítosz” szerepe az ideál felállításában, az elérendő cél megfogalmazásában, a történettudomány ellentétes irányú mozgásként korrigálja a mítosz túlkapasait. Azonban a mítosz – amely jellegében személyes s elkötelezett – elengedhetetlen ahhoz, hogy jobbá válhassunk, ahogyan a bíró prófétasága is elengedhetetlen a hatalom korlátozásához. „Csak a mítosz mondja el, kivé válnánk,

⁵⁷ COVER (9. l.) 155.

⁵⁸ COVER (9. l.) 150–155.

⁵⁹ COVER (9. l.) 156–157.

⁶⁰ COVER (9. l.) 159.

⁶¹ COVER (48. l.) 259. (kiemelés tőlem).

⁶² COVER (17. l.) 178.

⁶³ Prohibitions del Roy-ügy, Covernél ismertetve l. COVER (17. l.) 184.

csak a történelem mondhatja el, milyen nehéz is lesz valójában azzá válni.⁶⁴ Ez a fajta hatás-ellenhatás logika párhuzamba állítható a *nomikus* jog középpontjában álló *jurisgenesis* paideikus jellegével, s elkerülhetetlen túlburjánzásával, amelynek végül az állami hatalom „jogölő” jellege szab határt. Ahogyan azonban a prófétai legitímáció esetén, itt is a mitikus jogszületés az, amely igazán értelmet s lehetőséget ad magának a rendszernek.

A független, a szuverénnel is szembeszálló bíró a hatalom felett álló, autonóm jog ideálját feltételezi. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Cover az utópiák híve lenne. Az általa „messianizmusnak” nevezett felfogás, amely „a hatalomtól és kényszer-től elválasztott, »tisztán« jogi tartalom alapuló igazságszolgáltatás eszméjéből” indul ki, nem felelhet meg az ő ideáljának, hiszen a valóságot az elképzelt, alternatív jövővel összekötő jogi hid valóságba nyúló vége legalább olyan fontos, mint az elképzelt, megváltó ideál.

Könnyű lenne ugyanis a híd egyik végére, azaz az alternatív jövőképre vagy más-képpen, a közösségi ideálra fókuszálni. Legalább ilyen fontos azonban a kiindulópont, azaz a realitás, a dolgok tényleges állapota s a jog ezzel való összekötöttsége. Hiszen szerinte „a jog egyik szokásos funkciója, hogy feltartóztassa a messiást.”⁶⁵ Cover megjegyzi, hogy a jog megköveteli a híd építőelemeiként szolgálható elköteleződések közötti megkülönböztetést, s azok kiválasztását, amelyeknek a vállalása lehetséges az adott pillanatban. Számára a messianizmus veszélye, hogy az nemcsak hogy elégedetlenséget fejez ki a dolgok állásával szemben, hanem megvalósíthatatlanul drasztikus változást követel meg. Ez azonban, ha nem jöhet létre, az egyéni észlelés megváltoztatásában kompenzálódik. Ekkor „a megváltott s megváltatlan világ közti szakadék áthidalása nem az *elkötelezett gyakorlati magatartásunkkal*, hanem a »belső életünkben« – spirituális s lélektani valóságainkban történik” majd.⁶⁶ Cover számára, aki maga is aktivistaként állt ki számtalan ügy mellett, a megváltó potenciál megszűnik, ha az idea olyannyira elszakad a valóságtól, hogy nem kapcsolódhat hozzá társadalmi cselekvés. Szerinte, ha az ilyesfajta értékkövetésekből fakadó mozgalmak rendelkezhetnek is forradalmi potenciállal, céljaik megvalósítása többé már nem a jogon keresztül történik.⁶⁷

Másrészről, a jog elválaszthatatlansága erőszaktól s hatalomtól a coveri rendszerben szintén elhatárolja a bíró prófétai legitímációjának gondolatát a pusztá utópiától. Bármilyen fiktív, eszmei igazságot szolgáltató fórum⁶⁸ számára nem volna

⁶⁴ COVER (17. lj.) 187.

⁶⁵ COVER (17. lj.) 194.

⁶⁶ COVER (17. lj.) 194. (kiemelés tőlem).

⁶⁷ COVER (17. lj.) 195.

⁶⁸ Cover példája a vietnami háborúban kifejtett amerikai tevékenység kivizsgálására létrehozott fiktív Russell-bíróság („Nemzetközi Háborús Bűnök Bírósága”). Ezt a szervet Bertrand Russell brit filozófus hozta létre, azzal a céllal, hogy eszmei igazságot szolgáltasson s felhívja a közvélemény figyelmét az Egyesült Államok kegyetlen gyakorlataira a konfliktusban. Fontos, hogy a szervezők (ismert írók, filozófusok, akadémikusok) tisztában voltak azzal, hogy pusztán „bíróságot játszanak”, s nem rendelkeznek tényleges autoritással – Cover számára azonban az eset éppen ezért olyan érdekes, ld. COVER (17. lj.) 200. Bővebben magáról a Russell-bíróságról l. JOHN DUFFETT (szerk.): *Against the Crime of Silence: Proceedings of the International War Crimes Tribunal* (New York: O'Hare Books 1968).

valós, hiszen nem lépi át azt a fizikai fájdalommal, szenvedéssel járó határt, amely a teremtő elköteleződés valóságához, a „véráldozathoz” (*test in blood*) szükséges.

4. COVER PARADOXONJAI: AZ ÉLETMŰ KRITIKÁJA

Az életmű, a coveri gondolatok visszatérő eleme a paradoxon, a látszólagosan kibékíthetetlen, vagy együtt szokatlan elemek egyidejű jelenléte. Mindez jól összefoglalható abban a tézisben, miszerint Cover „egy anarchista volt, aki szerette a jogot”.⁶⁹ Valójában ebben a rövid frázisban jól megragadott a szerző állításainak első látásra ellentmondásos karaktere, amelynek középpontjában a következő viszonyulás áll: habár magát anarchistának vallotta, abban az értelemben, hogy nem hitt az állam szükségyszerű felsőbbrendűségében, s még inkább, az állam szükségességében a joghoz és jogteremtéshez, hangsúlyozza a jog „megváltó” erejét, mint az alternatív (jobb) valóságba vezető „hidat”. Felvethető, hogy habár központi szerepet szán a kisközösségek jogteremtő autonómiájának, a szövetségi jog „megváltó alkotmányosságra” való felhívásával éppen a kisközöségi függetlenséget veszélyezteti.⁷⁰

Ez a fajta kettősség vonatkoztatható Cover jogfogalmára is. Míg egyrésztől számára az állami jogrendszer egy, az organikus jogteremtésből származó értelmezések elpusztítását szolgáló struktúra, addig a jogrend, a jogba foglalt normatív keretrendszer szerinti élet, annak megélése a teljes önmegvalósítás⁷¹ lehetőségét hordozza. Sőt, az általa „megváltó alkotmányosságnak” nevezett felfogás egyenesen a jogon, mint hidon keresztül kívánja elérni a társadalmi változást. A bírókat az „erőszak embereiként” s a „béke embereiként” egyaránt kezeli.⁷² Ez újabb kritika alá vonható aspektusa Cover gondolatainak: a bírónak prófétai, a hatalommal szembeszállo szerepet szánó felfogása úgymond a „bírói aktivizmus” mellett teszi le a voksát, azonban az azzal szembeni tradicionális ellenvetésekre való reakció nélkül. Ez a fajta vissza-visszatérő „természetjogias”⁷³ megközelítés a pozitivistákra való direkt válasz nélkül van jelen munkáiban.

A bíró szerepét érintő konfliktusos nézet mellett Cover gondolatai közül véleményem szerint „anarchizmusa”, azaz erőszak s jog kapcsolatának helyén kezelése a legnehézkesebb. Hiszen ha ünneplendő s természetesebb a kisközösségek, csoportok

⁶⁹ Burt Avi Soifer-t idézi l. Robert A. BURT: Robert Cover's Passion *Yale Journal of Law and Humanities* 2005/17. 3–8. és Tributes (4. lj.) 1708.

⁷⁰ Érdemes ennek illusztrálására pl. összevetni a *Nomos and Narrative* esszé Bob Jones-ügyet elemző részét (amelyben Cover kritikája, hogy hiába az antirasszista ítélet, a bíróság nem vette elég komolyan a jog megváltó szükségét) egy másik, ugyanazon ügyet viszont bírói aktivizmusa miatt bíráló tanulmánnyal; lásd Mayer G. FREED – Daniel D. POLSBY: „Race, Religion, and Public Policy: Bob Jones University V. United States” *Supreme Court Review* 1983/1. 1–31., <https://doi.org/10.1086/scr.1983.3109473>.

⁷¹ Ld. COVER (32. lj.).

⁷² COVER (9. lj.) 155.

⁷³ Paulsen hosszabb tanulmányt épít fel a *Justice* természetjogi vonulatára, s figyelemre méltó kritikát fogalmaz meg Cover megközelítésének határaival kapcsolatban lásd PAULSEN (51. lj.).

jogteremtése és értelmezése, s még inkább, ha nem tartjuk objektíve meghatározhatónak, egyértelműnek a normaszöveget, milyen alapon vetjük el az erkölcsileg bizonyosan helytelen nézeteket (az ezen közösségek által kialakított *nomos*)?⁷⁴ Bármilyen hivatató is a Cover által felvázolt normaegyenlőség, s jól megfogalmazott a bírói jogléssel szembeni kritikája, felvethető a kissé túlzó kérdés, hogy amennyiben a bírói jogértelmezés nem „szent”, akkor mi az. Hogyan volna a gyakorlatban is megvalósítható a coveri gondolatok által inspirált organikus jogi élet?

Ezzel összeköthető az erőszakhoz való viszonyulás problémája is. Habár Cover külön esszét⁷⁵ szentel a bírói jogértelmezés erőszaktól való elválaszthatatlanságának, s ezáltal irodalmi, költői értelmezéstől való radikális különbözőségének vizsgálatára, végső soron implicite elismeri annak elengedhetetlenségét a társadalmi rend fenntartásához. Így kritikusai azt mondhatnák, hogy habár rendkívül újszerűen, de valójában pusztán újrafogalmazza a liberális politikafilozófia alapkérdését, amely a szabadság s rend egymásnak feszülését vizsgálja. Forradalomra buzdítás vagy radikális alternatíva felkínálása híján Sarat szerint pedig Cover nem anarchista valójában, hanem egy „kelletlen liberális”,⁷⁶ aki nehézkesen, de végül elfogadja az erőszakot mint „tragikus szükségszerűséget”.⁷⁷

5. UTÓSZÓ: COVER ÉS A VÍZIÓ „MEGVÁLTÓ EREJE”

Cover valóban nem alkotott gyakorlati útmutatóként forgatható elméletet, konkrét cselekvési tervet, amely egyik pillanatról a másikra átültethető a mindennapokba. Munkáit véleményem szerint úgy érdemes olvasni, mint a megszokottól eltérő, frissítő víziók összességét, amelyek új perspektívák nyitását engedik számunkra, s árnyalják a jogról való gondolkodásunkat. A vízió fogalma sokat jelentett a szerző számára, mindenekelőtt így jelent meg számára a jog, amely a realitásunkból indulva hidat képez az elérhető alternatív valóságba. Ahogyan a jogi normáink, alkotmányos értékeink sem érvényesülnek tökéletes, tiszta formában, úgy talán Cover elmélete sem tud; létezése azonban véleményem szerint önmagában értéket képez – s megközelítései, kérdésfelvetései inspirálhatnak bennünket a jog igazán mély kérdéseiről való gondolkodásunk során.

Minow így foglalja ezt össze: „Cover szerint mind az elvek, mind a pragmatika alapvető toleranciát követel másokkal szemben... nekünk, akik plurális világban élünk, legalább annyi kölcsönös tiszteletet kell tanúsítanunk, hogy tudjunk együtt létezni. (...) A kölcsönös tiszteletre irányuló erőfeszítéseink hidat építenek közöttünk,

⁷⁴ Ryan extrém példájában azt a kérdést veti fel, hogy vajon az amerikai nemzetiszocialista mozgalmat is egyenértékű, normateremtő nomikus közösségnek lehetne-e tekinteni a coveri tételek alapján. L. Michael RYAN: „Meaning and Alternity” in Martha MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 267–276., 269.

⁷⁵ COVER (37. l.).

⁷⁶ Austin SARAT: „Robert Cover on Law and Violence” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 255–265., 265.

⁷⁷ SARAT (77. l.). 255.

és aközött is, hogy kik vagyunk és kikké válhatunk.”⁷⁸ Cover tisztában volt azzal, hogy a pluralizmus állapotában milyen nagy súlya van minden döntésnek, minden vitának, s őszintén együtt tudott érezni a vitában vesztes félel. Ezt mutatják meg „paradoxonjai” is: személyében „összekötötte a kommunálist és a liberálist, a vallásosot és a világit, az erkölcsit és a jogit.”⁷⁹

Erős víziója, a jobb világban való rendíthetetlen hite s a jog megváltó erejébe vetett bizalma miatt „Cover nem volt elégedett a világgal”⁸⁰. Az őt meghatározó életrajzi eseményeket, különösen a polgárjogi mozgalomban végzett tevékenységét s az őt érő intellektuális hatásokat ismerve ennek okai beláthatók. Ez az „elégedetlenség” azonban nem szült benne cinizmust, sem agresszív keserűséget. Épp ellenkezően, szenvedélyes odaadást eredményezett mind munkásságában, mind emberi kapcsolataiban. A róla való gondolkodás s az ő példájának követése jogi kultúránk megélésében szerintem megér egy próbát.

⁷⁸ Martha MINOW: „Introduction: Robert Cover and Law, Judging, and Violence” in MINOW–RYAN–SARAT (szerk.): *Narrative, Violence and the Law* (Ann Arbor: Michigan Press 2004) 1–11., 11.

⁷⁹ MINOW (80. l.) 11.

⁸⁰ BURT (70. l.) 1.